

“Kayıt dışı ekonominin çevreye zararı matematiksel toplamların çok üzerinde”

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler sadece ekonomiye değil, çevreye de zarar veriyor. Kayıt dışı ekonominin çevresel etkilerini araştıran Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Mehtap Işık, küçük ölçekli işletmelerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin bile

zamanla geri dönülmez yıkımlara yol açtığını söylüyor.

Araştırmasında yasal olmayan yollarla yapılan atık ithalatına da değinen Işık, “Türkiye’ye yasal olmayan yollarla giren pek çok çöp ve atık, hammadde olarak bile kullanılmıyor ve döngüsel ekonomiye girmiyor,” diye ekliyor.

Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Işık ve yüksek lisans tezinde danışmanlık yaptığı İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası Ticaret Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Cihat Köksal, 1961-2014 yılları arasında kayıt dışı ekonominin çevresel etkilerini araştırdı. Gerekli destekleyici politikalar geliştirilmediğinde düzenlemelerin sistemleri kayıt dışı çalışmaya ittiğini belirten Işık, Doğu Akdeniz Üniversitesi Bankacılık ve Finans Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Salih Katırcıoğlu’nun da katkılarıyla yürüttükleri çalışmalarında dikkate değer öneriler getiriyor. Işık’ın araştırması ayrıca Türkiye için ekolojik ayak izi verileri üzerinden bütünsel bir yaklaşımla yapılan ilk çalışma olma özelliğini taşıyor.

“Türkiye’de kayıt dışı ekonomi OECD ortalamalarının çok üzerinde”

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin hala artışta olduğunu söyleyen Mehtap Işık, hangi aktivitelerin kayıt dışı ekonomi sayılabileceğini şöyle açıkladı: “Kayıt dışı ekonominin tanımı konusunda bile farklı yaklaşımlar var ancak genel olarak yasal

olsun ya da olmasın sorumlu kurumların kayıtlarına geçmeyen tüm ekonomik aktivite ve alım satım işlemlerine kayıt dışı denilebilir. Bu aktivitelerin büyüklüğünü ölçmek için de farklı yöntemler kullanılıyor, biz MIMIC yöntemiyle tahmin edilerek ulaşılan sonuçları kullandık. Bu veriler doğrultusunda Türkiye’de kayıt dışı ekonominin azalan bir hızla da olsa hala artışta olduğunu söyleyebiliriz. Geçtiğimiz yaklaşık elli yılda, GSYH’ye oranla yaklaşık yüzde 10 ve yüzde 40’lar arasında değişen artan bir trende sahip. Bu oranlar gelişmekte olan diğer ülkelere göre normal ancak aynı dönemlerde yaklaşık yüzde 20 ile yüzde 15 arasında azalan OECD ortalamalarına göre hala çok yüksek.”

Ekolojik ayak izi ölçüleriyle kayıt dışı ekonomiyi takip

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Işık ve Dr. Öğr. Üyesi Cihat Köksal, kayıt dışı ekonominin çevresel etkilerini anlamak için aynı yıllardaki ekolojik ayak izi ölçümlerini kullandı. Ekolojik ayak izi, çeşitli aktivitelerle bozulan doğanın dengesini yeniden oluşturmak için gereken doğal kaynakları ölçen ve doğal kaynakların yenilenebilirlik dengesini gözetip gözetmediğimizi değerlendiren bir ölçektir.

Işık, araştırmalarında neden bu ölçüye seçtiklerini şöyle aktardı: “Ekolojik ayak izi bireyler, şehirler, bölgeler, ülkeler ve gezegen için hesaplanır. Küresel Ayak İzi Ağı’yla yerel kurumların ortak çalışmaları sayesinde güvenilir ulkesel verilere ulaşmak mümkün. Çevre kirliliğinin boyutlarını karbondioksit ve diğer zararlı gazların salınım miktarları gibi alternatif ölçeklerle de değerlendirmek mümkün elbette. Biz çalışmamızda sadece havanın, suyun, toprağın kirliliğine ya da gürültüden kaynaklanan kirliliğe odaklanmak yerine daha bütünsel bir bakış açısıyla doğaya verdiğimiz zararı anlamaya çalıştığımız için Ekolojik Ayak İzi ölçüğünü tercih ettik.”

“Türkiye’nin 1,5 gezegenden fazlasına ihtiyacı var”

Işık, Türkiye’nin ekolojik ayak izi karnesini de değerlendirdi: “Türkiye’nin ekolojik ayak izi karnesi maalesef çok kötü. WWF-Türkiye ve Küresel Ayak İzi Ağı’nın ortak hazırladığı raporlara göre Türkiye’nin üretim ve tüketim faaliyetlerini karşılamak için 1,5 gezegenden fazlasına ihtiyacı var. Yani ulusal biyolojik kapasitemizin çok üzerinde doğal kaynak tüketiyoruz. Bu durum hep böyle değildi. 1989’a kadar ulusal kaynaklarımızın altında olan ekolojik ayak izi karnemiz, doğal kaynaklar kapasitemizin azalması ve üretim ve tüketimdeki doğal kaynaklar harcamalarımızın artması sonucu bu hale geldi.”

Kayıt dışı ekonomi dediğimizde daha küçük ölçekli faaliyetler aklımıza gelse de Mehtap Işık çok küçük ölçekli faaliyetlerin ekolojik ayak izlerinin kimi zaman çok yüksek olabileceğine dikkat çekiyor: “Doğayı kirleten aktiviteler sırasında oluşan atıkların ilk negatif etkileri çok büyük olmasa da zamanla domino taşları gibi

giderek artan yıkıcı etkileri oluyor. Örneğin, Batı Karadeniz’de bulunan Devrekâni Çayı’nın Küre Dağları Milli Parkı içinde yer alan bölümünün oradaki ilçelerde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve bireylerin kayıt dışı atıklarıyla yıllar içinde nasıl kirlendiğini kişisel olarak gözlemledim. Ne yazık ki benzer bozulmalar Anadolu’nun ve dünyanın farklı yerlerinde yaşanıyor ve bunların etkileri matematiksel toplamların ya da düşündüğümüzün çok üzerinde sonuçlara ulaşıyor.”

“Uluslararası Ekonominin Kirli Yüzü”

Araştırmada çevre kirliliğine yönelik sıkı önlemleri olan ülkelerin bazı sektörlerini daha gevşek önlemlerin olduğu ülkelere kaydırarak maliyetlerin düşürüldüğünden bahsediliyor. Bu durumu “uluslararası ekonominin kirli yüzü” olarak yorumlayan Işık, “Uluslararası piyasalarda rekabet avantajı kazanmak için, firmalar üretimlerini iş gücünün daha ucuz olduğu, sermayenin daha yüksek verimle kullanılabildiği ve maliyetlere yansıyan yasal düzenlemelerin daha az olduğu ülkelere kaydırıyorlar. Bu yöntem ev sahibi ülke için, yabancı yatırımların artması ve ekonomik büyümenin kısa vadede hızlanması anlamına geldiği için özellikle düşük-orta gelir grubundaki gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih ediliyor” dedi.

“İhraç edilen atıkların çoğu döngüsel ekonomiye girmeyen zararlı atıklar”

Işık, sözlerine şöyle devam etti: “Örneğin, atık ve çöpler geri dönüşüme uygunsuzsa ‘döngüsel ekonomi’ bağlamında üretimde hammadde olarak da kullanılabilir ancak Türkiye ve pek çok Asya ülkesine özellikle yasal olmayan yollarla giren çok miktarda atık ve çöp ne yazık ki bu kapsamda değil. Tüm denetimlere rağmen zararlı atıkların ihracı söz konusu olabiliyor. Bildiğim kadarıyla atık ihlali kotasının yüzde 50 azaltılması ve uzun vadede tamamen sıfırlanması planlar arasında, ancak son yıllarda Türkiye, Avrupa Birliği’nden en çok atık ithal eden ülke oldu. Bizden hemen sonra gelen Hindistan’ın yaklaşık beş katı atık alıyoruz, en çok da demirli metal atık ve kâğıt atık ithal ediyor.”

“Doğanın kendini yenilemesine izin veren politikalara ihtiyacımız var”

Araştırmada değinilen önemli bir diğer konuysa kayıt dışı ekonomik aktiviteler gibi finansal gelişme ve ticaret serbestliği arttıkça ekolojik ayak izi seviyelerinin de yükselmesi. Gelişmekte olan ülkeler için finansal gelişme ve ticaret serbestliğinin vazgeçilmez olduğu düşünülürken, kurulması gereken çok önemli bir dengenin söz konusu olduğunu vurgulayan Mehtap Işık, “Ekonomik büyüme için finansal gelişme ve ticaret serbestliğinin olumlu etkileriyle bu faktörlerin çevreye olumsuz etkilerini aynı denklemde birleştiren çözümlere ihtiyacımız var. Öncelikle nasıl bir büyümeye ihtiyacımız olduğunu sormalıyız. Bu sorular artık sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de birincil problemleri. Gelişmiş ülkeler ticaret serbestliğini kullanarak zararlı atık üretimlerini farklı ülkelere kaydırıp yakın

çevrelerini koruyabilseler de iklim değişikliği orta vadede tüm dünyayı etkileyecek. Ticaret serbestliği ve finansal büyümenin zararlı etkilerini kontrol ederek dengeli ve uzun vadeli bir büyümeyi sağlamak için doğanın kendini yenilemesine izin veren politikalara ihtiyacımız var. Çevre kirliliği vergileri bu politikalara güzel bir örnek. Ancak böyle uygulamalar şeffaf işleyen kurumlar tarafından yapılmalı ki kayıt dışı faaliyetler oluşmasın.”

“Yasa çıkarmak ya da uluslararası antlaşmalara imza atmak yeterli değil”

Ekonomik aktiviteleri sürdürürken çevreye verilen zararı denetleyebilmek için devlet kurumlarının, hükümetlerin, politika üreticilerinin ve sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek üretici ve tüketicileri koordine etmeleri gerektiğini belirten Işık, “Sadece yasaları çıkarmak ya da uluslararası antlaşmalara imza atmak yeterli değil, bu yasaların çıkar, sınıf ve grup gözetmeksizin gönüllü bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve uygulanmadığında caydırıcı cezalarla, şeffaf denetim ve gözetim mekanizmalarını çalıştırmak gerekli” diyor.

Uluslararası boyutta daha adil çevre politikaları için ise uluslararası kurumlara büyük rol düştüğünü söyleyen Mehtap Işık, “Ancak şu anda var olan uluslararası hukuk kurallarına göre pek çok uluslararası kurumun yetkileri çok dar. Kyoto ya da Paris gibi antlaşmalarla bir çerçeve sağlanmaya çalışılıyor olsa da bu çok yetersiz. Örneğin son yıllarda artan ülkeler arası atık ticaretinin serbest piyasa kurallarıyla mı yoksa yeni düzenlemelerle mi yapılması gerektiği konusunda ortak bir görüş yok. Uzun vadeli düşünmeyi lüks olarak görece kadar düşük gelirli ülkelerin düzenlemeler olmadan çevre hassasiyeti göstermelerini beklemek ise naiflik olur. İklim değişikliği hepimizin sorunu, daha fazla geç kalmadan Birleşmiş Milletler gibi kurumlara daha etkili uluslararası hukuk kuralları için daha etkin yetkiler kazandırılmalı” diye ekliyor.